

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

ВЕСТНИК ОШСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ФИЛОСОФИЯ.
СОЦИОЛОГИЯ. ПОЛИТОЛОГИЯ

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. PHILOSOPHY. SOCIOLOGY. POLITICAL SCIENCE

e-ISSN: 1694-8823
№ 2(6)/2025, 191-196

УДК: 7.78.01

DOI: [10.52754/16948823_2025_2\(6\)_24](https://doi.org/10.52754/16948823_2025_2(6)_24)

ИНСАНДЫН СОЦИАЛДАШУУ ПРОЦЕССИНДЕГИ ИСКУССТВОНУН РОЛУ

РОЛЬ ИСКУССТВА В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЧЕЛОВЕКА

THE ROLE OF ART IN PROCESS OF HUMAN SOCIALIZATION

Курбанбаев Кылычбек Азимович

Курбанбаев Кылычбек Азимович

Kurbanbaev Kylychbek Azimovich

ф.и.д., профессор, Ош мамлекеттик университети
д.ф.н., профессор, Ошский государственный университет
Dr. Professor, Osh State University

ИНСАНЫН СОЦИАЛДАШУУ ПРОЦЕССИНДЕГИ ИСКУССТВОНУН РОЛУ

Аннотация

Бул макалада искусствонун реалдуулукту чагылдырып эле тим болбостон, ага инсанды калыптандыруу аркылуу таасир тийгизүүсү, адам аркылуу көркөм өнөр индивиддин ички дүйнөсүн кайра түзүүчү коомдук аң сезимдин формасы катары каралды. Андан сырткары социомаданий жашоодогу өзгөрүүлөргө жараша искусствонун маңызына жана анын өзгөчөлүктөрүнө терең көңүл бурула баштагандыгы анализге алынды. Көркөм өнөрдүн маңызы адамдардын коомдук тажрыйбасын жалпылоо жана анын үстүнөн символикалык формада чагылдырылган ой жүгүртүүлөрдүн баалуулуктук-нормативдүү жүрүм-турум үлгүлөрүн, образдарын калыптандыруу менен тыгыз байланышкан жактарына көңүл бурулду.

Ачкыч сөздөр: искусство, социалдашуу, эстетика, трансформация, кооздук, инсан

Роль искусства в процессе социализации человека

The role of art in process of human socialization

Аннотация

В этой статье рассматривается, как искусство не только отражает реальность, но и влияет на нее, формируя личность, и как искусство, через человека, является формой социального сознания, которая перестраивает внутренний мир индивида. Кроме того, был проведен анализ, показавший, что в соответствии с изменениями в социокультурной жизни, стало уделяться глубокое внимание сущности искусства и его характеристикам. Внимание было обращено на те аспекты искусства, которые тесно связаны с обобщением социального опыта людей и формированием ценностно-нормативных моделей поведения, а также образов мыслей, выраженных в символической форме.

Abstract

This article examines how art not only reflects reality, but also influences it, shaping personality, and how art, through the individual, is a form of social consciousness that restructures the individual's inner world. In addition, an analysis was conducted which showed that in accordance with the changes in socio-cultural life, deep attention began to be paid to the essence of art and its characteristics. Attention was drawn to those aspects of art that are closely connected with the generalization of people's social experience and the formation of value-normative models of behavior, as well as ways of thinking expressed in symbolic form.

Ключевые слова: искусство, социализация, эстетика, трансформация, красота, человек

Keywords: art, socialization, aesthetics, transformation, beauty, human

Киришүү

Коомдук аң-сезимдин формасы катары искусство бир жагынан, жамааттын тарыхый жана социалдык-экономикалык өнүгүүсүнөн көз каранды, экинчи жагынан, ал адамдагы руханийликке жана жалпы руханий турмушка тийгизген таасири аркылуу түшүндүрүлгөн салыштырма өз алдынчалыкка ээ. Искусство реалдуулукту чагылдырып эле тим болбостон, ага инсанды калыптандыруу аркылуу таасир тийгизет, адам аркылуу көркөм өнөр индивиддин ички дүйнөсүн кайра түзөт.

Искусство инсандын социалдашуусуна катышуу менен бирге нравалык жана эстетикалык баалуулуктарды, коом үчүн актуалдуу болгон жүрүм-турум моделдерин жана рефлексивдүү позицияларды, адамдык өз ара карым-катыштын социалдык тажрыйбасына кошулушуна өбөлгө түзгөн маанилүү функцияларды аткарат. Көркөм маданияттын чөйрөнү түзүүчү функциясы искусство чагылдырган маданий баалуулуктардын үлгүсү камтылган эстетикалык уюшулган чөйрөнү долбоорлоо менен байланышкан. Адамдын эстетикалык маданияты өз ара байланышкан үч компоненттин: эстетикалык аң-сезимдин, эстетикалык мамиленин жана эстетикалык активдүүлүктүн жыйындысы [1]. Искусство инсанды калыптандырууга, чыгармачылыкты жана эмоционалдык интеллектти өнүктүрүүгө жардам берет, ошондой эле социалдашууга көмөктөшөт жана социалдык көндүмдөрдү бекемдейт.

Искусство руханий өндүрүштүн өзгөчө тармагы катары реалдуулукту эстетикалык мүнөздө өздөштүрөт. Анын негизги жагы болуп табигый жана социалдык турмуштун руханий тажрыйбасына карата эстетикалык-этикалык мамиле эсептелет. Искусство дайым эле учур чакты чагылдырбастан, келечекти да божомолдойт, фантастикалык кыял дүйнөсүнө багыттайт. Көркөм өнөрдүн жаңы формаларынын, түрлөрүнүн, жанрларынын пайда болушу табигый жана коомдук турмуштагы өзгөрүүлөргө белгилүү маалыматтарды кошот. Чыгармачыл ишмердүүлүк менен алектенүү аркылуу субъект өзүн ар тараптуу чагылдыруунун негизинде бирдиктүү мүнөздөгү системаны түзөт. Заманбап адамдын социалдашуу процессинде искусствонун ролу жөнүндө ой жүгүртүүнүн негиздерине Г.Г. Шпет “Искусство билимдин бир түрү” деген эмгегинде терең көңүл бурган, ал субъекттин искусствону кабыл алууга даярдыгы, эстетикалык кабыл алуусу жана эстетикалык тарбиясы жөнүндө ой бөлүшкөн.

Социомаданий жашоодогу өзгөрүүлөргө жараша искусствонун маңызына жана анын өзгөчөлүктөрүнө терең көңүл бурула баштаган. Көркөм өнөрдүн маңызы адамдардын коомдук тажрыйбасын жалпылоо жана анын үстүнөн символикалык формада чагылдырылган ой жүгүртүүлөрдүн баалуулуктук-нормативдүү жүрүм-турум үлгүлөрүн, образдарын калыптандыруу менен тыгыз байланышкан. Байыркы грек философтору, алардын ичинде Сократ өзүнүн эмгектеринде искусстводогу этикалык жана эстетикалык түшүнүктөрдү нравалуулук, ошондой эле кооздук түшүнүктөрү менен тыгыз байланышта караган. Ал ички дүйнөсү таза адамды эстетикалык жактан идеалдуу жана сулуу адам деп эсептеген.

Эгерде искусствонун социалдык маңызы жаратылыштын жана коомдук чөйрөнүн негизги жактарын чагылдырса, көркөм өнөрдүн гносеологиялык жагы типтүү образды түзүүдө турат. Ал социалдык турмуштун маанилүү жактарын көркөм образ аркылуу ачып берүүгө, объективдүү реалдуулуктун акыйкатын таанып- билүүгө өбөлгө түзөт. Адамдын сезимдери –

чыныгы билимдин тике булагы эмес, алар реалдуу дүйнө жөнүндөгү пикирлерди пайда кылат. Сезимдик дүйнөдөн алыстаган билим гана чыныгы маалымат болуп саналат.

Кайра жаралуу доору искусствонун өнүгүшүнө жана эксперименталдык табигый илимдердин калыптанышына түрткү берип, илимий-техникалык прогресске багытталган. Каралып жаткан мезгилдин эң негизги жетишкендиги катары жаратылышты кайра өзгөртүп түзүү жана адамдын табиятын терең таанып-билүү, ага таасир тийгизүү, ошондой эле индивиддин космостогу ордун кайрадан карап чыгуу болгон деп айтууга болот. Кайра жаралуу доорундагы руханий чөйрө үчүн эң баалуу нерселерди изилдөө жана дүйнөгө болгон мамилелердин тарыхый тажрыйбаларын баалап, орто кылымдагы диний көз караштардан арылуу, табият менен гармонияда жашоо маанилүү деп эсептелген.

Руханий өндүрүштүн негизги түрлөрүнүн бири болуп көркөм сүрөт искусствосу эсептелет. Адамдар белгилүү шарттуулуктун чегинде, илимий моделдерге теңдеше алган көркөм образдарды түзүү аркылуу өздүк элестөөнүн натыйжасында курчап турган объективдүү реалдуулукту терең таанып-биле алат. Сүрөтчүлөр, жазуучулар, скульпторлор көркөм образдын жардамы аркылуу адамдарды курчап турган чөйрөнүн маңыздуу, көзгө көрүнбөгөн жактарын терең чагылдырышат. С.Левитанын пикири боюнча, «романтиктер адамдын жалпы өндүрүмдүүлүк концепциясын иштеп чыгышкан, ошондой эле алар реалдуулукта жок таптакыр башкача маданиятты жаратуу мүмкүнчүлүктөрүнө ээ болушкан» [2, 654-658-б.].

Э.Б. де Кондиляктын пикири боюнча, искусство социалдык жашоонун коммуникациялык муктаждыктарын пайда кылат. Адам өзүнүн сезимдерин башкаларга берүүгө аракет жасайт. Ойчул баары өз табити менен жыт билүүсүн башкара билсе жакшы болот деген: кооз нерсе – бул көзгө жакшы көрүнгөн жана кулакка жакшы угулган нерселердин баары. Пайдалуулук, жаңы нерселер кооздукту андан ары жогорулатат.

Дидро үчүн табият – искусствонун биринчи модели, андагы нерселердин баары кооз болуп эсептелет. Адамдын чыныгы образын жаратуу үчүн сүрөтчү жашоонун табигый жана социалдык шарттарын үйрөнүп чыгуусу керек. Көркөм чындык реалдуулук жөнүндөгү акыйкатты чагылдыруу жана эстетиканын спецификалык аралыктарын сактоо. Ушул проблеманын үстүнөн ой жүгүртүп, театрдагы акыйкат тууралуу суроолорго жооп издөөгө аракет жасаган. Ойчул көркөм образды жаратууда тирүү адамдын көптөгөн индивидуалдык мүнөздөрүн четке кагууну талап кылган, образ кандайдыр-бир адамдык мүнөздөрдүн квинтэссенциясы болушу мүмкүн экендигин билдирген [3, 58-б.].

Эстетикалык табият социалдык-тарыхый шарттардан көз каранды: улуу адамдар жыргал сезимдерди баалаган инсандардан пайда болот. Фихтенин пикири боюнча, социалдык феноменди аныктоочу чыныгы фактор катары искусство эсептелет жана мамлекеттик түзүлүш, башкаруу формасы, элдин нравасы сыяктуу түшүнүктөрдү камтыйт. Анын оюу боюнча, предметтин көркөмсүздүгү же кооздугу жаратуучунун көз карашына жараша болот [4, 255-б.].

Ошондуктан ал кооздук ааламда эмес, ички дүйнөнүн тазалыгында, сулуулугунда орун алган деп эсептеген. Искусство ошол жагдайдан келип чыгат жана анын негизги максаты бар. Тагыраак айтканда, кооздук кандайдыр-бир тышкы көрүнүштөрдө гана болбойт, ал сүрөтчүнүн руханий дүйнөсүндө камтылган. Көркөм өнөр – субъективдүүлүк менен

объективдүүлүктү, табият менен эс-акылды, аң-сезимсиздик менен аң-сезимдүүлүктү байланыштыруу. Ошондуктан коомдук аң-сезимдин аталган формасы таанып-билүүнүн эң жогорку каражаты болуп саналат [5, 417-б.].

Гегель тарыхта идеалды өздөштүрүүнүн көркөм ыкмалары гана өзгөрбөстөн, коомдук идеалдын өзү да трансформацияга дуушар болушун жана алардын нравалык мазмундары да бара-бара татаалдана баштаганын туура түшүнгөн. Ал искусствонун диалектикалык жана гедонисттик функциялары убакыт өткөн сайын коомдун көркөм жашоосунда өзгөчө таанымал боло баштады деп эсептеген.

Искусствону табигый дүйнөнү жана социумду таанып-билүүнүн башка формаларынан айырмалап турган негизги фактор иретинде көркөм чөйрөдөгү өзгөчө маалыматты кароого болот. Чындыгында, аталган кубулуш курчап турган объективдүү реалдуулукту өздөштүрүүнүн башка өбөлгөлөрү түзө албаган билимдерге негизделип, өнүккөн. Учурда каралып жаткан феномен азыркы замандагы реалдуулукту жана техникалык прогрессти практикалык мүнөздө чагылдыруу каражаты катары баалуу. Искусство кабыл алуудагы өзгөрүүлөрдү чагылдырып, эстетикалык ченемдердин шарттуулугун көрсөтөт [6].

Дүйнөдөн ар тараптуу идеяларды гана көрө алабыз, искусство фантазия аркылуу эң бийик негизги идеяларга көтөрүлө алат. Реалдуу кооздук идеялары индивидуалдык формада пайда болот; искусство адамзаттын рух эркиндигинин чөйрөсүндө кооздуктан келип чыгат. Искусствонун эң жогорку баскычы болуп жашоо искусствосу эсептелет, мында адам өз ишмердүүлүгүн жашоосун жакшыртуу үчүн багыттайт, себеби адам татыктуу жашоого умтулат.

Чернышевский “кооздук – биз үчүн өтө баалуу, жагымдуу, сүйкүмдүү нерселер” деген. Жакшы жашоого аракеттенүү – кооздукка умтулуу, ал эми кандайдыр-бир предмет адамдын жакшы жашоосуна шарт түзгөндө гана кооз болуп саналат. Адамдын дайыма айлана-чөйрөнүн кубулуштарына кызыгуу менен көңүл бурууга умтулуусу табигый көрүнүш катары каралат. Ал адамдын чыныгы жашоосун эс-акылга таянган жашоо менен байланыштырган. Көркөм өнөр адамды кайра түзүүнүн негизги каражаты болуп эсептелет жана аны эркин болууга, өз алдынча иш-аракет жасоого, бул дүйнөдө жөн гана өмүр сүрүүгө эмес, татыктуу жашоого үйрөтөт. Ал “искусство – жашоо үчүн өзүнчө китеп жана адамзат эмгегинин жыйынтыгы” деп белгилеген [7, 20-б.].

Көркөм өнөр ишмердүүлүктүн башка түрлөрүнөн айырмаланып, бүтүн система катары адамдын ички маңызын чагылдырат. Искусстводо индивид өзгөчө дүйнөнү табият сыяктуу эле эркин түзүүгө жөндөмдүү. Көркөм өнөр эстетикалык аң-сезимдин эң жогорку формасы болуп саналат. Ал – учурдагы туруктуулукту, бүтүндүктү, мобилдүүлүктү жана келечектеги багыттуулукту камсыздаган коомдук аң-сезимдин зарыл элементи. Маданият феномени катары искусство өзгөчө тилге, белгилик системага ээ болгон бир нече түрлөргө бөлүнөт. Искусствонун мааниси – инсанды гумандаштыруу жана социалдаштыруу [8].

Азыркы искусство өзгөрүп жаткан реалдуулуктун, башкача айтканда, алдыңкы техниканын, урбанизациянын, жашоо образынын базасында социалдык-экономикалык прогрессти тездеткен дүйнөнүн көркөм программасы иретинде баалуу. Ошол эле учурда ал социалдык түзүлүш катары убакыттан, мейкиндиктен көз каранды болуп саналат. Инсандын чыгармачыл мүмкүнчүлүктөрүн ачууга багытталган, плюрализмге негизделген азыркы

искусство дүйнө жөнүндө ой жүгүртүүнүн радикалдык жаңы тажрыйбасын сунуштоо менен демейки аң-сезимди ойготуп, көрүүчүнүн интеллектуалдык даражасына терең таасирин тийгизиши мүмкүн.

Пайдаланган адабияттар:

1. Апжапар уулу, Б., & Акматкулов, У. (2024). Өспүрүмдөрдүн музыкалык маданиятын калыптандыруунун өзгөчөлүктөрү. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология*, (2(4), 61–68. [https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2\(4\)_11](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2(4)_11)
2. Газиева, П.З., Имаралиева, Ж.Р. (2025). Мектепке чейинки курактагы баланын инсандыгынын руханий-адептик негиздерин калыптандыруу. *Евразия изилдөөлөрү ачык журналы*, 2(2), бб. 9- <https://doi.org/10.65469/eijournal.2025.2.2>
3. Дидро Д. Соч.: в 2 т. – М., 1986. – Т. 1. – 58-163-бб.
4. Дидро, Д. Опыт о достоинстве и добродетели [Текст] / Д. Дидро //
5. Итигулова, Ж., Акмат уулу, К. (2024). Адам жашоосундагы эстетиканын ролу. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология*, (2(4), 56–60. [https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2\(4\)_10](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_2(4)_10)
6. Калыбеков, А.И. (2024). Музыка инсандын социалдык-коммуникативдик жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү фактору катары. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология*, (1(3), 53–58. [https://doi.org/10.52754/16948823_2024_1\(3\)_8](https://doi.org/10.52754/16948823_2024_1(3)_8)
7. Левит, С. Культурология как интегративная область знания [Текст] / С.Левит // *Культурология XX век: Антология*. – М.: 1995. – 654-658-бб.
8. Макаев, Т. (2023). Мектеп окуучуларына көркөм-эстетикалык тарбия берүүдө искусствонун ролу. *Ош мамлекеттик университетинин Жарчысы. Философия. Социология. Политология*, (2(2), 80–86. [https://doi.org/10.52754/16948823_2023_2\(2\)_13](https://doi.org/10.52754/16948823_2023_2(2)_13)
9. Фихте, И.Г. Факты сознания [Текст] / И.Г. Фихте // Соч. в 2-х т. – СПб. 1993. – Т. 2. – 619-770-бб.
10. Шарипова Э. Азыркы искусстводогу негизги багыттар. <https://elibrary.ru/item.asp?id=43088895> Чернышевский, Н. Статьи по эстетике [Текст] / Н. Чернышевский. –М.: Соцэкгиз,1938. – 316 б.
11. Шарипова Э. Динамика эстетических представлений в эпоху массовой культуры. <https://elibrary.ru/item.asp?id=54737475>
12. Шарипова Э. Искусство как мир чувственных образований. https://elibrary.ru/download/elibrary_35156050_31663339.pdf.
13. Шопенгауэр, А. Избранные произведения [Текст] / А. Шопенгауэр. – М.: Просвещение, 1992. – 432 б.